

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:46
sssjournal.com

pp.5471-5484
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 18/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/10/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.10.2019

OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLERİN HUKUKİ DURUMU VE TANZİMAT SONRASI DÜZENLEMELER

LEGAL STATUS OF NON-MUSLİMS İN THE OTTOMAN EMPIRE AND POST-TANZİMAT REGULATIONS

Mustafa ÇİNAR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih A.B.D. Kahramanmaraş/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2341-87-39>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1789>

Reference : Çınar, M. (2019). "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Tanzimat Sonrası Düzenlemeler", International Social Sciences Studies Journal, 5(46): 5471-5484.

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra Anadolu ve Balkan topraklarında yapmış oldukları fetihler ile geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Geniş bir coğrafyada yayılmış olan devletin kendi özgü bir millet sistemi oluşmuştur. Kuruluşunda dini esaslara dayalı bir dini sistem oluşturan Osmanlı Devleti hükmettiği topraklarda yaşayan milletleri, dini inanışlarına göre Müslüman ve Gayrimüslim olarak ayırmıştır. Bu ayırım özünde millet sistemini oluşturmuştur.

XIII. Yüzyılın sonları XIV. Yüzyılın başlarında kurulan ve XV. Yüzyılda yükselme dönemini giren ve imparatorluk olarak üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti hükmü altında olan halkları milliyetini göre değil dini inancına göre ayırarak kurmuş olduğu millet sistemini yüzyıllarca devam ettirmiştir. Bu dönem içinde gayrimüslimlere Osmanlı topraklarında hükümdar tarafından yaşama hakkı tanınmıştır. Dini ve ticari haklar verilmiş, gayrimüslimler kendi cemaat hukukları ve örfi hukuklarını uygulamaları serbest bırakılmıştır.

XVIII. Yüzyılın sonları XIX. Yüzyılın başlarında Avrupa'da meydana gelen Fransız Devrimi ve devamında ortaya çıkan ulus temelli fikir akımları çok uluslu imparatorlukları etkilemiştir. Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu da yeni ulusalcı, özgürlükçü ulus devlet fikirlerinden etkilenmiştir. İmparatorluk bu dönemde askeri ve ekonomik açıdan zor günler yaşamakta olduğu için Avrupa'da yeni gelişen fikir akımlarından etkilenmemek için birtakım önlemler alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millet Sistemi, Gayrimüslim, Fransız Devrimi,

ABSTRACT

After the establishment of the Ottoman Empire, they spread to a wide geography with their conquests in Anatolia and Balkan lands. The state, which has spread over a wide geography, has formed its own unique nation system. Establishing a religious system based on religious principles in the establishment of the Ottoman Empire, the nations living in the territory, according to religious beliefs are divided into Muslim and non-Muslim. This distinction has essentially formed the nation system.

XIII. XIV. Founded at the beginning of the century and XV. Century, which entered the period of ascension and spread to three continents as an empire of the Ottoman Empire, according to religious beliefs of the peoples under the rule of the nation has established for centuries has continued. During this period, non-Muslims were granted the right to live by the sovereign in Ottoman lands. Religious and commercial rights were granted and non-Muslims were allowed to practice their own community and customary laws.

XVIII. XIX. The French Revolution in Europe at the turn of the century and the subsequent nation-based intellectual currents influenced multinational empires. The Ottoman Empire, a multinational empire, was also influenced by new nationalist, libertarian nation-state ideas. Since the Empire was going through hard times in terms of military and economic terms, it would take some precautions to avoid being influenced by the emerging trends in Europe.

Keywords: Nation System, Non-Muslim, French Revolution

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluşunda Gaza ve Cihat anlayışı doğrultusunda devletin sınırlılarının batı yönünde genişlemesine önem göstermiştir. Sultan Orhan döneminde ilk Rumeli fetihlerinin başlaması ile birlikte devlet içinde Müslüman reaya yanında Gayrimüslim reayanını var olması ile birlikte Osmanlı hukuk sisteminde ve reaya yönetiminde hukuksal kanunnameler oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yönetim ve hukuksal dayanağı İslam hukuku ve İslam şeriatı olmasına karşın devlet içinde Gayrimüslim reayanın da temel hukuki hakları çeşitli kanunnameler ve fermanlar ile korunmuştur. Osmanlı hukuk sistemi içinde Şerri ve Örfi hukuk ananeleri yanında Gayrimüslim olarak kabul edilen Hristiyan ve Yahudi cemaatlerine kendi dini örflerinin gerekli olduğu konularda çeşitli hukuki haklar tanınarak Cemaat Hukuku adı altında devletin izni doğrultusunda hukuksal kurallarda var olmuştur. Devlet içinde Gayrimüslimler en temelde zimmet olarak kabul edilmişlerdir ve devlet tarafından Osmanlı toprakları ve hâkimiyeti altında yaşadıkları sürece devlet koruması altına alınmışlardır. Zimmet kavramı İslam hukukuna ve İslam devletlerinde görülen uygulamada Ehli-i Kitaba tabii olan Müslüman olmayan fertlerin Müslüman bir devletin topraklarında cizye ve haraç ödeyerek yaşamlarını devam ettirmesi anlamına gelmektedir.¹ Osmanlı devlet sisteminde zimmi sözleşmenin boyutu Gayrimüslim olan topluluklara uygulanmıştır, gaza ve cihat ile alınan topraklarda yaşayan Gayrimüslim topluluklar cizye ve haraç ödeyerek ve Osmanlı hâkimiyetini kabul ederek devlet içinde varlığını devam ettirmişlerdir. Osmanlılar tarihi süreç içerisinde hâkimiyeti olan topraklarda yaşayan Gayrimüslim unsurlar için çeşitli hukuksal ve toplumsal düzenlemeler oluşturmuş ve uygulamaya koymuştur.

“Kuruluş” ve “Yükselme” dönemlerinde Gayrimüslim unsurlara yönelik olarak birçok kanunname oluşturmuştur. Kuruluş döneminde Rumeli fetihleri ile birlikte Gayrimüslim unsurlara yönelik hoşgörü politikası izlenerek zimmi sayılmışlardır mal ve can güvenlikleri devlet tarafından teminat altına alınmıştır. Gayrimüslim unsurlara yönelik Şer'i hukuk kuralları yanında kendi mahalli ve örfi hukuk kurallarını uygulama izni verilmiştir. Hristiyan olan Rumeli Gayrimüslimleri evlenme, boşanma, miras gibi davalar ve konularda kendi örfi kurallarını uygulamışlardır. Gayrimüslim reayanın Şer'i mahkemelere başvuru ve dava götürme hakkı bulunmuştur.² Burada değinilmesi gereken bir konu ise Osmanlı Devleti'nin bürokratik ve hukuki yapısı şeriata dayanmaktadır topraklar üzerinde yaşayan tüm dini gruplar ve cemaatler ayırım yapmaksızın Şer'i hukuk kurallarına tabidirler. Ancak yukarıda ki hususta söz edildiği gibi Müslüman ve Gayrimüslim olan reayanın şer'i hukuk kuralları dışında kendi mahalli ve örfi kurallarına da izin verilmiştir. Yükselme devrinde devletin hâkimiyet alanında bulunan toprakların genişlemesi ile Müslüman nüfusu yanında Gayrimüslim nüfusunda önemli artışların olmasına bağlı olarak devlet içinde yeni birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Fatih döneminde (1451-1481) ilan edilen Fatih Kanunnamesi ile birlikte devlet içinde birçok alanda düzenleme yapıldığı gibi hukuksal alanda ortaya çıkmış kanunnamelerde Gayrimüslim reaya için düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlıların devletten imparatorluğa dönüşümünü sağladığı Fatih döneminde devlet her alanda teşkilatlandırılmıştır,

Osmanlı tarihi açısından ele alınacak olursa “Tanzimat Dönemi” (1839-1871) hukuksal açıdan ve yönetim açısından radikal değişimlerin yaşandığı dönem olmuştur. Bu dönemde dünyada meydana gelen değişimlere ve batı karşısında Osmanlı topraklarının müdafaası adına devlet toprakları içinde yaşayan, Gayrimüslim reaya yönetimde ve kanun önünde Müslüman reaya ile eşit statü tanınmıştır. Osmanlı devlet eşrafi geçmişten gelen millet sisteminde var olan dini ayırım yerine milletleri milliyet ayırımına göre sınıflandırmıştır. Şer'i Mahkemeler yanında modern hukukun mahkemeleri, devlet içinde görev yapmaya başlamıştır. Tanzimat Döneminde çeşitli “Nizamnameler” devlet eli ile çıkarılarak Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları için yeni kanuni ve hukuki düzenlemeler yapılmıştır. *Tanzimat Fermanı (1839)*, ile devlet içinde Gayrimüslim reaya diğer Müslüman Reaya ile eşit haklara kavuşmuştur bundan daha ötesi devlet içinde ki millet sistemi değişime uğrayarak “Kanun önünde tüm vatandaşlar din, ırk, statü ayırımı yapmadan eşit sayılacak” ibaresi geçmektedir. 1839 yılından 1918 yılına kadar olan süreçte Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önlemek amacı ile devlet içinde Avrupalı devletler ve Rusya tarafından kışkırtılan Gayrimüslim vatandaşların devlete bağlılığını ve ayrılıkçı faaliyetlerini önlemek için bir dizi geniş haklar verilmiştir.

Gayrimüslimlere yönelik uygulanan hukuk kuralları ve yapılan hukuk çalışmaları Kuruluş ve Yükselme dönemlerinde her ne kadar devletin hoşgörü politikası ile pekişse de devletin siyasi ideolojisi ve fetih

¹ Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, T.T.K Basımevi, Ankara, 1989, s. 7-8.

² Belkis Konan, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.65, Ankara, 2015, s. 175-176.

politikası ile aynı denklem içinde bir tutula bilir. Özellikle Tanzimat döneminde Gayrimüslimlerin hukuki durumları ve düzenlemeleri, hoşgörü ve fetih politikasının bir ürünü olmayıp tek amacı ve gayesi dağılmakta olan imparatorluğu, dağılmaktan kurtarmaya yönelik atılmış olan siyasi ve hukuki adımlardır.

2. OSMANLI HUKUKUNDA GAYRİMÜSLİMLER

2.1. Genel Olarak

Osmanlı hukukunda Gayrimüslim Reaya zimmi olarak kabul edilmiştir ve zimmi sözleşme gereği olarak can ve güvenlikleri cizye ve haraç ödedikleri müddetçe Osmanlı Devleti ve Osmanlı sultanının garantisi altında olacaktır. Gayrimüslim vatandaşlar hukuk sistemi içinde özel hukuk ve kamu hukukunun kurallarına karşı yükümlüdürler. Zimmi sözleşme gereği Gayrimüslimler özel hukuk alanlarında evlenme, boşanma, miras vs. kendi dini kurallarını uygularken ve serbestlik tanınırken, kamu hukuku alanında ise devletin koymuş olduğu kurallara uymak zorundadırlar. Gayrimüslim olan reaya fertleri hiçbir ayırım gözetmeden Müslüman reaya ile kamu hukuku alanında aynı adaleti görmüştür. Gayrimüslim fertlerin kamusal alanlarda ki hakları ve sorumlulukları devlet tarafından zimmi sözleşme gereği garanti altına alınarak korunmuştur.³

Osmanlı Devleti'nde hukuk sistemi içinde Gayrimüslimler, Şer'i hukukun ön gördüğü "Zimmet Kavramı" çerçevesinde hukuki varlıklarını devam ettirmişlerdir. Toplumda fert olarak var olmaları, aile hukukları, özel hukukları İslam hukukunun Gayrimüslimlere sunmuş olduğu zimmi sözleşmeye dayanarak oluşturulmuştur.

2.2. Zimmet Kavramı

Zimmet kavramı veya zimmi sözleşme İslam hukukunda ve İslam Şeriatında, İslam Devleti içinde yaşayan Gayrimüslimlerle yapılan anlaşmadır. Zimmet olarak kabul edilen Gayrimüslimler cizye ve haraçlarını vererek devlet tarafından koruma altına alınmasıdır. İslam topraklarında süresiz oturma hakkını, karşılıklı yapılmış bir anlaşmayla kazanmış ehlikitap gayrimüslimlere zimmi denmektedir. Zimmiler İslam topraklarında cizye adı verilen vergiyi ödemek şartıyla yaşarlar ve bu sayede canları ve malları ile İslam devletinin koruması altına girerlerdi. Zimmiler köle değil özgür kişi statüsündeydiler ve İslam devletinin uyruğu sayılırlardı. İşte bu uyrukluğa neden olan sözleşmeye de "zimmet sözleşmesi" denir. Zimmi statüsünü kazanma çeşitli şekillerde olabilir. Kural olarak Müslümanlar tarafından savaş gerçekleşmeden bir yerin "teslim olması" ve cizyeyi kabul etmesi zimmi statüsünün kazanılmasının en önemli yoludur. Savaş sonucu ele geçirilen yerlerde ise, cizye karşılığında halkı zimmi olarak kabul etmek devlet başkanının takdirine kalmış bir durumdur. İmam dilerse bu kişilerin öldürülmelerine veya köleleştirilmelerine de karar verebilir. Bu durumda darülharb toprağı savaşmadan ele geçirildiği takdirde buranın halkı cizye vermeyi kabul ederse zimmi statüsünün bu kişilere tanınması bir zorunluluk iken, savaşarak ele geçirilen darülharb toprağında orada yaşayan halkın zimmet statüsüne alınması tamamen ihtiyaridir⁴

Osmanlı Devleti 'de aynı esaslara bağlı kalarak İslam hukukunda var olan Zimmet kavramını ve Zimmilere yönelik politikaları uygulamıştır. Tarihsel süreç içinde zaman zaman Gayrimüslim reaya karşı bir takım haklar ve kanuni düzenlemeler ortaya çıksa da esasında İslam hukukunda var olan Zimmet kavramına dayanmaktadır. Zimmi sözleşmesi imzalanırken zimmilere çeşitli haklar doğarken, aynı şekilde çeşitli yükümlülükler de getirilmiştir. Zimmi olarak kabul edilen Gayrimüslim halkın uyması gereken kurallar vardır, bu kurallar sözleşmenin esasını belirler ve devamlılığını sağlar.⁵

2.3. Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin toplumsal alanlarda ve hukuki alanlarda Müslümanlardan farklı olarak bir takım düzenleme ve kanunnameler ile aile hukuku, miras hukuku, ticaret hukuku, vergi hukuku alanlarında çeşitli statüleri vardır. Zimmi sözleşme gereğince gayrimüslimlerin hukuki hakları devlet tarafından kontrol altına alınmıştır.

³ Belkıs Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.65, Ankara, 2015, s. 175-176

⁴ Özge Demir, "İslam Hukukunda Zimmet Sözleşmesinin Hukuki Kapsamı ve Osmanlı Devleti'nde Görünümü", *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.72, S.1, İstanbul, 2014, s.741.

⁵ Gülnihal Bozkurt, "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüsü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 4, İzmir, 1988, s.121.

2.3.1. Gayrimüslimlerin Aile Hukuku

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Aile hukuku konusu özel hukuk sınıfında sayılmaktadır. Özel hukukta Önemli bir yere sahip olan Aile hukuku Şer'i ve Örfi hukuk kuralları doğrultusunda Şer'i hukuka ait kurallar bütünüdür, İslam hukuku kurallarına göre yapılandırılmıştır.⁶ İslam aile hukuku kurallarına göre Gayrimüslim olarak İslam toprağında yaşayan reayadan Erkek olanlar Müslüman bir kadın ile evlenemezler fakat Gayrimüslim bir kadın Müslüman bir erkek ile evlene bilmektedir. Bu sistem ile Müslüman olan bir erkeğin zimmi olan bir kadına karşıda eşit olarak davranılmasını sağlamaktır.⁷ Aile hukuku içerisinde Müslüman olan bir erkek, zimmi olan bir kadın ile evlilik sözleşmesi veya bir birlerine miras bırakamazlar, zimmi olan kadın hayatını kaybederse Müslüman olan eşine miras kalmaz, zimmi olan kadının kadından kalan miras kendi dininden olan çocukları ve anne babasına verilir.⁸ Nafaka konusunda Aile hukukunda nafaka almaya hak görülen kişide doğum yolu ile akrabalık var ise din farkı aranmamaktadır. Nafaka alacak olan çocukların anne ve babasının her ikisinin Müslüman olması ya da baba Müslüman anne zimmi olması durumu değiştirmez. Anne zimmi dahi olsa, çocuklarda aynı şekil zimmi olsa da nafaka almaya hak sahibi olurlar. Ancak doğum dışında oluşan evliliklerde nafaka alacak kişilerin kardeş olması durumunda bile dinlerinin aynı olması gerekliliği vardır.⁹ Aile hukukunda evlenmede ise evlenilecek kadının Ehl-i Kitap olması şartı aranır. Kadının zina etmemiş olması, hür olması, iffet ve namus sahibi olması koşulları vardır. Gayrimüslim olan reayanın kendi içlerinde evlilikleri, boşanmaları özel kendilerine ait olan özel hukuk kuralları ile cemaat hukukuna bırakılmıştır. Gayrimüslim olan bir kadın Müslüman bir erkek ile evlenmesinde bir sakınca yokken evlenme konusunda Gayrimüslim bir erkek Müslüman bir kadın ile hiçbir koşulda evlenemez nikâhları kıyılsa dahi bu evlilik kanun önünde yok sayılır. Gayrimüslim bir evlilikte çiftlerden biri din değişirse meydan gelecek olan bazı haller vardır. Din değiştiren kişi Gayrimüslim olan kadın ise erkeğe Müslüman olması çağırısı yapılır, erkek Müslüman olmaz ise evlilik bitirilir. Din değiştiren kişi erkek ise kadının ehli-i kitap olmasına bakılarak evlilik devam eder.¹⁰ Aile hukuku içinde boşanma ve din değiştirme durumlarında çocukların durumu hakkında İslam hukuku esasları etkin olmuştur. Babanın Müslüman, annenin Gayrimüslim olması halinde çocuklar dinleri bakımından babaya tabi olurlar. Babanın din değiştirip Müslüman olması halinde evlilik devam eder ancak kadın boşanmak isterse çocuklar anneleri ile kalırlar. Ancak çocuklar Müslüman ise ve kadın Müslüman olmayan bir yerde yaşıyorsa, çocukların dinlerini koruması için babaya iade edilirdi.¹¹

Osmanlı devletinde Gayrimüslim unsurların Aile hukuku her ne kadar özel hukuk kuralları içine girse de uygulamada denetimi ve usulleri Şer'i hukuk tarafından denetlenmiştir. Cemaatler hukuku ve Gayrimüslimlerin mahalli ve örfi hukuku Osmanlı hukuku içinde Şer'i hukuk kurallarına aykırı olamazdı.

2.3.2. Gayrimüslimlerin Miras Hukuku

Miras hukuku açısından zimmiler İslam devletinin uyguladığı koşullara ve şartlara uymak zorundadırlar. Miras hukukunda Müslüman ve Zimmi bir karı koca birbirlerine miras bırakamazdı. İslam miras hukukunda din ve ülke farklı mirasçılığı engeller.¹² Müslüman erkekle zimmi kadının evliliği sonucu doğan çocuklar ise dinen babalarına tabi oldukları için babalarının mirasından faydalana bilirdi annelerinin mirasından faydalanamazdı. Zimmi olan bir kadının mirası ise Müslüman olan kocasına ve çocuklarına kalmayacağı için aynı dinden olan annesi babası ve kardeşlerine kalırdı. Zimmi din adamlarının öldükten sonra miraslarının kime kalacağı konusu devirlere göre farklılık göstermiştir. Yavuz ve Kanuni dönemlerinde ölen zimmi din adamlarının mirası kendi cemaatlerine ve patrikhanelerine kalırken, IV. Mehmet döneminde 1649 yılına ait fermada ise ölen zimmi din adamlarının kalan mirası 5.000 akçeyi geçmedikçe patrikhanenin alacağı 5.000 akçe üstü ise devlete kalacağı yazılmıştır.¹³ Ancak bu kral daha sonra değişmiştir ve ölen papazın tüm mirası patrikhaneye bırakılmıştır.

2.3.3. Gayrimüslimlerin Ticaret ve Borç Hukuku

Osmanlı toplumunda zimmet sözleşmesi açısından gayrimüslimlerinde Müslüman reaya gibi ticaret yapma hakkı vardır. Gayrimüslimlerin yapacağı tüm ticaret devlet güvencesinde teminat altına alınmıştır. İslam hukukuna göre faiz kabul edilmeyen bir terimdi ve kişi Müslüman olsun Gayrimüslim olsun borç verme

⁶ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlıda Aile Hukuku*, M.Ü İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985, s. 65-66.

⁷ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya 1988, s. 111-114.

⁸ Halil Cin, age., s.111.

⁹ Abdülaziz Amir, *Alternatif Aile Hukuku*, Mektup Yayınları, İstanbul, 1999, s.531-534.

¹⁰ Ömer Ferruh, *İslam Aile Hukuku*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 86-87

¹¹ Ö. Ferruh, age., s. 86-87.

¹² G. Bozkurt, age., s. 15.

¹³ Halit Ongan, *Ankara'nın 2 No'lu Şer 'iye Sicili*, T.T.K Basımevi, Kasım 20.13, Ankara, s. 57.

konusunda faiz uygulayamazdı. Devlet ve toplum içinde Müslüman ve gayrimüslimler birbirleri ile ticaret yapa bilir ve borç alıp verebilirler. Ticaret ve borç hukukunda bağit(sözleşme) için ehliyet, serbest irade ve bağittin konusu belirlenmesi gerekmektedir.¹⁴ Gayrimüslim reaya Müslümanlar için yasak olan şarap, domuz eti, vb. malların temini yapa bilir ve ticaretini kendi aralarında yapmakta bir kısıtlama ile karşı karşıya değiller. Fakat Müslümanlar ile bu malların satışını ve sözleşmesini yapmaları yasaktır.¹⁵

Gayrimüslimler Müslüman köle alamazlar ve satamazlar, ellerinde ki köle din değiştirip Müslüman olursa ellerinde ki köleyi derhal serbest bırakmak zorundadırlar. Gayrimüslimler ticaret hukukunda temel olan bazı yasaklar hariç diğer tüm ticari ve ekonomik ilişkilerinde Müslümanlar ile ortak iş yapabilirler. Ortak şirket kurabilirler ancak dini ihtilaftan dolayı aralarında ki ticarete kar ve ortaklık üzerine bir ahitname sağlaya bilirler. Zimmiler kendi aralarında yapacakları ticaret sözleşmelerinde İslam hukuku kurallarına uymak zorunda değiller.

2.3.4. Gayrimüslimlerin Vergi Hukuku

Osmanlı Devleti'nde zimmi sözleşme gereği Müslüman topraklarda yaşayan zimmilerin cizye ve haraç olarak devlete vergi vermesi lazımdır. Cizye ve haraç vermeyi kabul ederek İslam devletinin hâkimiyetini kabul eden Gayrimüslimler zimmet altına alınır ve zimmi sözleşmeye tabi olurlar. Gayrimüslim reayadan şerri vergi adı altında iki vergi alınır.

Haraç yılda bir defa tımar sistemi uygulanan eyaletlerde yaşayan ve tımar sahibi olan gayrimüslimlerden alınan verginin genel adıdır. Haraç gayrimüslimlerden iki farklı şekilde alınmaktadır. Arazinin büyüklüğü dikkate alınarak yılda bir defa topraktan alınan vergiye haraç-ı muvazzafa bu topraktan yetişen ürün içinde 10/1 kadarı da haraç-ı mukaseme olarak vergi alınır. Cizye ise Müslüman topraklarda yaşayan ergenlik yaşına gelmiş olan her erkekten alınan vergidir. Askerlik işlerinden muafiyetlerinden ve himayeleri için alınmıştır.¹⁶

2.3.5. Gayrimüslimlerin Ceza Hukuku ve Yargılanması

Zimmi sözleşme çerçevesinde Gayrimüslimlerin can güvenliği, mal güvenliği, din ve vicdan özgürlükleri devlet güvencesine alınmıştır. Ancak tüm Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde İslam ceza hukukuna uymak zorundalar. Osmanlı hukukunda zimmiler gerek kendi aralarında gerekse de Müslümanlarla olan davlarında Şer'i mahkeme önünde yargılanırlardı. Zimmiler Şer'i mahkemelere şikâyetle buluna bilirdiler ayrıca kendilerine açılan davalarda ise savunma hakkında buluna bilirdiler.¹⁷

Zimmiler ceza hukukunda eşitlik kavramı içinde kısas cezası verildi yaptıkları suçun karşılığı olan ceza bir Müslümana verilen cezanın yarısı kadardır. Kısasın uygulanmadığı durumlarda ise yerine verilen cezada aynı şekilde Müslüman birine verilen cezanın yarısı kadar bu kanunname ve fermanlar ile belirtilmiştir. Osmanlı hukukunda sapmalar meydana gelmiştir, en çok sapma ise ceza hukukunda meydan gelir. Kısas esasına göre herhangi bir suçun cezası ölüm olmasa dahi örfi hukukun ve fermanlara dayanarak suçlu kişi ölüm cezasına çarptırılmıştır.¹⁸

İç işlerinde serbest olan patriklere ve cemaatlere bir takım ceza gerektiren durumlarda yargılama yetkisi verilmiştir. İslam ceza hukukuna göre Müslüman topraklarda yaşayan tüm reaya din fark etmeden ceza hukuku önünde eşit şekilde yargılanırdı. Kişinin işlediği suçun cezası her ne şekilde olursa olsun verildi. Ancak bazı durumlarda suçun tam karşılığı olan ceza tam olarak uygulanamaz bu tür durumlarda ise birtakım şartlar aranmıştır. Bu türden suçlara karşı uygulanan veya uygulanmak istenen cezalar İslam hukukçuları arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır.¹⁹

Osmanlı kanunnamelerine bakıldığında, Fatih Kanunnamesinin zinaya ve diğer cinsel suçlara ilişkin hükümlerinde, Devletin zimmi tebaası için herhangi özel bir hüküm getirilmemiş olduğu görülmektedir. II. Bayezid Kanunnamesinde ise, 11.maddede geçen ifade uyarınca¹⁸ Müslümanlar aynı suçu işleyen gayrimüslimin Müslümanın mahkûm edildiği cezanın yarısına mahkûm edileceği kabul edilmiştir. Buna göre, zimmiler, maddi durumlarına göre, Müslümandan alınan miktarın yarısını ödeyeceklerdir. Yavuz Sultan Selim'in Kanunnamesinin cinsel suçlara ait kısmında ve Fatih Kanunnamesinde zimmiler için

¹⁴ G. Bozkurt, age., s. 16-17.

¹⁵ G. Bozkurt, age.,s. 20.

¹⁶ İbrahim Özçoşar, "Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 7, Diyarbakır, 2003, s. 127-128.

¹⁷ Seda Örsten Esirgen, "Osmanlı Ceza Hukukunda Zimmiler", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 5, s. 187.

¹⁸ Yunus Koç, Murat Tuğluca, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, C. 1, S. 2, Güz 2006, s. 14-15.

¹⁹ Mehmet Ali Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 177-178.

bulunmayan özel hüküm, Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesinde mevcuttur. Buna göre, gayrimüslimler maddi durumlarına göre, aynı durumdaki Müslüman'ın ödediği para cezasının yarısını ödeyecektir. Dolayısıyla zina suçunu hükme bağlayan Fatih Kanunnamesinin 1. maddesinin kapsamındaki cezalar, gayrimüslimler de dâhil tüm Osmanlı Devleti uyruklarını tehdit eder görüldüğü halde, Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesinin 1.maddesi, söz konusu cezaların, Müslümanlar için öngörülmüş olduğunu açıkça ifade etmiş ve bu kanunname de II. Bayezid Kanunnamesi gibi Devletin Müslüman olmayan uyrukları için daha hafif cezalar öngörmüştür. Zinaya teşebbüs durumunda ise, Osmanlı uygulamasında fail Müslüman veya zimmi olsun, tanzir cezası verildiği görülmüştür. Bu kapsamda “küreğe konulmak” cezasının, zina ve diğer cinsel suçlardan dolayı, suçun erkek faillerine en sık uygulanan tanzir ceza olduğu ifade edilmektedir.²⁰

İslam hukukunda hırsızlık, zina, zina iftirası, dinden dönme, sarhoşluk, hırsızlık, gibi suçların cezası genel olarak kısas esasına uygulanmaktadır. Kısasın yapılmadığı durumlarda ise diğer ceza kuralları uygulanmıştır. İslam ceza hukukunda Müslümanlar ve Gayrimüslimler farklı inanç grupları içerisinde olsalar da ceza hukuku önünde Şer'i mahkemelere önünde aynı ceza ve yaptırıma tabi tutulurdular. İslam ceza hukukunun temelinde eşitlik ilkesi yattığı için fertlerin dini durumu sonuçları değiştirmemektedir.

3. OSMANLI HUKUKUNDA GAYRİMÜSLİMLERE YÖNELİK REFORMLAR

3.1. Genel Olarak

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan halklar bir mozaik şeklinde farklı farklı uluslardan oluşmaktaydı. Devlet kuruluşundan itibaren din esasına dayalı millet sistemi oluşturmuştur. Din üzerine kurulu olan millet esaslı Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak ayrılmıştır. Osmanlı Devleti 18. yüzyılın son çeyreğine geldiğinde Avrupa'da ortaya çıkmış olan Fransız ihtilalinin yaymış olduğu milliyetçilik ve ulusçuluk akımları ile karşı karşıya kaldı. Milliyetçilik fikri belli bir toprak parçası üzerinde tek bir ulus kimliğine dayalı milli devlet kurma fikrinin temellerini atıyordu. Osmanlı Devleti bu dönemde “Milli Devlet” olma yönünde adımlar atamaya başlamıştır. Milli devlet olmanın yolu devlet içinde ki Gayrimüslim reaya ile Müslüman reayayı aynı eşit haklara kavuşturmaktan geçiyordu.²¹

Osmanlı devlet adamları devletin milliyetçilik ve ulusçuluk akımları karşısında yıkılmasını engellemek amacıyla Gayrimüslimlere yönelik bir dizi reformlar hazırlama yolunda adımlar atmaya başladılar. II. Mahmut döneminde Osmanlı'da başlayan reform hareketleri Sultan Abdülmecit döneminde de devam etti. Abdülmecid döneminde milliyetçilik esasına dayalı bağımsızlık isyanlarını ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını ülkeye bağlamak amaçlı Gayrimüslim vatandaşlara yönelik reformlar ön plana çıkmıştır. Osmanlı devletinin vermiş olduğu haklar ve ayrıcalıklardan Gayrimüslimler yetince tatmin olmamıştır. Bu dönem içinde Avrupalı devletler Osmanlı toprakları içinde yaşayan Gayrimüslimleri sürekli olarak bahane ederek devletin iç işlerine müdahale etmesi devleti reformlara iten diğer bir etkidir. Tanzimat ve İslahat fermanlarını ilan eden Osmanlı devlet eşrafının gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına reformist ve bağlayıcı bir yaklaşım sergilemelerinde ki en temel amaç devletin dağılmasını engellemek ve büyük devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmasının önüne geçmektir. Ne yazık ki bu dönemde Osmanlı devletinin içinde var olan isyanlar bir devlet iç meselesi olsa da sürekli olarak ortaya çıkan iç sorunlar uluslararası bir boyut kazanmıştır.²²

Yapılan reformlar Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim azınlıkları ve Müslüman reayayı tatmin etmemiştir. Devlet politik olarak bir çıkmazın içine girmiştir.²³ Kuruluş sürecinden itibaren kendine has olan bir devlet politikası etrafında gayrimüslimlere yönelik politikalar üreten ve uygulayan Osmanlı devlet yönetimi 18.Yüzyılın sonları ve 19. Yüzyılda batı tarzında bir devlet örgütlenmesi ve sistemine giderken dönemin yeni fikir akımları etkisinde gayrimüslimlere yönelik politikalarında değişime gitmişlerdir. Değişim en temel önceliği devlet içinde demokratik bir yapı kurarak mutlak monarşiyi kısıtlamak değildir sadece dağılmayı ve dış devletlerin müdahalesini engelleme niyeti taşır.

3.2. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Yönelik Reformlar

Osmanlı Devleti genel olarak 18.yüzyıldan itibaren devlet içinde reformlar ve batı tarzı bir örgütlenme çabası içine girmiştir. Osmanlı padişahlarının ve devlet erkânının büyük bir kesimi ıslahatlar ile devleti eski gücüne kavuşturmak için birtakım reformlar yapmışlardır. 17. Yüzyılın sonları ve 18. Yüzyılın ortalarına

²⁰ Belkis Konan, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM Dergisi*, C. 29, S. 42, Bahar 2011, s. 152-153.

²¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Tanzimat'ta İçtimai Hayat*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 16.

²² Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, T.T.K Yayınları, Ankara, 2010, s. 100.

²³ G. Bozkurt, age.,s. 40-41.

kadar yapılan reformlar daha çok askeri ve mali alanda yapılan ıslahatları kapsamaktaydı. Bu dönem içinde yapılan ıslahatlarda Gayrimüslim unsurlar daha geri planda kalmıştır.

1789 Fransız devriminden sonraki süreçte özellikle 19. Yüzyılda milliyetçilik ve ulusçuluk akımları çok uluslu imparatorlukları etkilemeye başlamasıyla, ihtilalin fikir akımlarından imparatorluk olan ve çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde büyük oranda etkilendi. İhtilalin Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslim azınlıkların üzerinde bağımsızlık fikri oluşturması ile devlet toplumsal değişimler ve gayrimüslimlere yönelik ıslahatlar yapmaya mecbur kalmıştır. İslahatların oluşmasında üç temel neden vardır.²⁴

- Osmanlı Devleti'nin Batıcılık fikri doğrultusunda devlet politikası izlemesi,
- Osmanlı devleti içinde yaşayan azınlıkların isyanlarını bastırmak,
- Gayrimüslim azınlıkları bahane ederek büyük devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmasını engellemektir.

3.2.1. II. Mahmut Dönemi Gayrimüslimlere Yönelik Politika

II. Mahmut döneminde Osmanlı devletinde ilk köklü toplumsal reformlar başlamıştır. Reform kelime anlamı olarak idare ve yönetim alanlarında var olan eksiklik ve bozuklukları eski sistemi onararak güncellemektir.

II. Mahmut döneminde devlet içinde müsadere²⁵ sistemi kaldırılarak önemli bir adım atılmıştır, Müslüman ve gayrimüslim reaya arasında yakınlık sağlanmaya çalışılmıştır.²⁶ II. Mahmut Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan gayrimüslim reayanın çeşitli nedenlerden dolayı ayaklanmasını önlemek için, Müslüman, Hristiyan ve Musevi olan dini gruplara aynı eşitlikte politikalar uygulamıştır. II. Mahmut döneminde önemli olan olaylardan diğeri ise Ermeni Katolikleri millet olarak tanınmış ve Ermeni Katolik Patriği ise Ermeni milletin başı olarak kabul edilmiştir.²⁷ Bu olay dini bağlamda bir millet olarak kabul görmektir siyasi bir ayrıcalık veya hak değildir. Dini olarak Katolik Ermenilerin başı Katolik Ermeni Patriği kabul edilmiştir.

II. Mahmut döneminde başlayan toplumsal ıslahat hareketleri, Sultan Abdülmecit tarafından da devam ettirilmiştir. II. Mahmut döneminden farklı olarak yapılan sosyal ıslahatlar büyük ölçüde gayrimüslimlere yönelik olmuştur.

3.2.2. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 İslahat Fermanı ile Gayrimüslimlere Yönelik Reformlar ve Düzenlemeler

II. Mahmut döneminde Osmanlı devletinde başlayan toplumsal ve sosyal ıslahat ve reform hareketleri, Sultan Abdülmecid döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde ilan edilen Tanzimat fermanı ile devlet içinde yönetimde, sosyal yaşamda, millet kavramında ve toplumsal alanda birçok sonuç doğuracak yenilikler ön plana çıkmıştır. Tanzimat dönemi 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanının ilanından başlayan ve 1876 I. Meşrutiyet Dönemine kadar uzanan yılların bütününe kapsamaktadır. 1856 yılında ise Paris Konferansı öncesi Osmanlı devletinde İslahat Fermanı ilan edilmiştir, Tanzimat Fermanından daha bir kapsayıcı olan İslahat Fermanında Gayrimüslim tebaaya yönelik birçok yeni statü ve hak verilmiştir.²⁸

3.2.2.1- Tanzimat Fermanının Niteliği

Tanzimat fermanı nitelik olarak Osmanlı ülkesinde dağılmanın önüne geçmek için hazırlanmış olan bir adaletname özelliği taşımaktadır. Tanzimat fermanı içerik olarak Osmanlı devlet geleneğine uygunluk taşımaktadır, Abdülmecit ve daha önceki tüm Osmanlı padişahları sınırları içinde yaşayan reayanın huzuru ve güvenliği için çeşitli kanunname, fermanlar ve adaletnameler ilan etmişlerdir.²⁹ Tanzimat Fermanının asıl gayesi 17. Yüzyıldan itibaren gerileyen devletin kötü gidişatını durduracak ekonomik, toplumsal ve sosyal değişimleri hayata geçirmektir.³⁰

²⁴ Ali Güler, XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayrimüslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi), Genel Kurmay Basımevi, 1996, 1-245 s.

²⁵ **Müsadere:** Devletin verdiği resmi görevi yaparken, edinilen ve kazanılan mal varlığının devletin hazine malı olarak kabul edilmesi, mal varlığının bir bölümü ve tümüne devlet tarafından el konulması. Osmanlı Devleti'nde Fatih döneminde başlayan uygulama, II. Mahmut döneminde kaldırılmıştır. Bknz. Tuncay Öngün, "Müsadere", *T.D.V İslam Ansiklopedisi*, C. 32, s. 68.

²⁶ F. Fındıkoğlu, "Tanzimat Dönemi Reformları", *Tanzimat I*, C. 1, İstanbul, 1940, s. 619.

²⁷ G. Bozkurt, age., s. 42.

²⁸ Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler", *Journal of History and Future*, December 2017, Volume 3, Issue 3, s. 14-18.

²⁹ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı-ı Hümayunu", *Bellekten*, C. 28, S.112, Ekim, 1964, s.611.

³⁰ Alkım Handan Ongusu, "Tanzimat ve Amillerine Bir Bakış", *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s.7.

3.2.2.2. Tanzimat Fermanının İlan Edilme Sebepleri

17. Yüzyıldan itibaren kötüye giden devlet idaresi ve yönetiminde düzenlemeler yapmak ve çöküşün önüne geçmek için atılan adımların sonucu olarak Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Arka planda ise Avrupalı devletlerin Osmanlı iç işlerine müdahalesini engellemek amacı taşımaktadır. Dini olarak Ortodoksların korumasını üstlenmeye çalışan Rus baskını kırmak amacı vardır. Bunlara ek olarak Avrupalı devletlerin Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Gayrimüslimlere yönelik eşitlik ve adalet alanlarında yaptıkları baskıların ürünü olarak Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839 yılında ilan edilmiştir.³¹ Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nin Avrupa yanında olduğunun bir göstergesidir. Mısır sorunu sonrası Rusların Osmanlı İç işlerine karışma isteği ve sıcak denizlere olan ilgisine karşı Avrupalı devletlerin Rusların politikasına karşı Osmanlı saflarını desteklemesi için Osmanlı'nın bu desteğe karşı batı yanında olduğunu gösteren bir nevi senet özelliği taşır.³² Tanzimat Fermanı bir içerik olarak anayasa ve kanun özelliği taşımayan nitelik ve içerik olarak adaletname özelliği ile ön plana çıkar, padişahın kanun önünde hükümdarın yetkileri ile halkın yetkileri arasında ki ilişkilerde değişiklik yapılacağına dair bir takım vaatler vermektedir.³³ Tanzimat Fermanının içeriğinde üç ana esas üzerinde durulmuştur.

1. *Can, mal, namus güvenliği*
2. *Vergi adaleti*
3. *Asker alma şekli ve hizmet süresi ile ilgili hükümler*

3.2.2.3. Islahat Fermanı İlan Edilme Sebepleri ve İçeriği

1856 tarihli Islahat Fermanı, Kırım Savaşı sonrasında Paris Konferansından 6 hafta önce ilan edilmiş olan Tanzimat Fermanında ilan edilen hükümlerin garantisi anlamına gelen anayasal ve hukuki boyutu olan fermanıdır. 1856 Kırım savaşı sırasında Viyana'da ön barış görüşmelerinde Avrupalı devletlerin Gayrimüslimler için Tanzimat fermanında ilan edilen hakların Osmanlı devleti tarafından teyit edilmesini istemesi ve Osmanlı devletinin Paris Konferansında Gayrimüslimleri konu eden bir madde katılmasını istememesi Islahat fermanına giden yolu açan ana etkidir. 1856 Osmanlı- Rus savaşında (Kırım Harbi) İngiltere, Fransa, Avusturya devletleri Rusya'nın sıcak denizler politikası ve Panslavizm politikalarına karşı Osmanlı devletini desteklediler. Osmanlı devleti bu yardımın karşılığı olarak ve Paris Konferansı öncesi Rus saldırılarını engellemek amacı ile 1856 yılında Islahat Fermanını İlan etti.³⁴

İçerik olarak ele alındığında Islahat Fermanı Tanzimat fermanında verilmiş olan hakların yasal bir boyutta teyit edilmesi ve uygulamaya alınmasıdır. Fermanın içeriğine baktığımızda:

1. Gayrimüslim din adamlarına devlet maaş bağlayacaktır.
2. Gayrimüslim tebaanın ihtiyaçları patrikhanelerde kurulacak meclisler ile duyurulacaktır.
3. Patrikhanelerin seçim usulünde ıslahatlar yapılacaktır.
4. Gayrimüslim rahipler ve patriklerin mallarına devlet el koymayacaktır.
5. Her gayrimüslim cemaat bir meclis kuracaktır.
6. Gayrimüslimler okul, hastane, ibadethane açma hakları olacaktır.
7. Gayrimüslimlere mezhepleri ve inançları ne olursa olsun inanç özgürlüğü tanınacaktır.
8. Din ve mezhep değiştirmek için hiçbir gayrimüslim zorlanmayacaktır.
9. Gayrimüslimler din ve mezhep farkı gözetmeden devlet memurluğuna girebileceklerdir.
10. Gayrimüslim vatandaşlar devletin idari ve askeri okullarına kabul edilecekleridir.
11. Gayrimüslimlerin Müslümanlar ile olan hukuki ve ticari davaları karma mahkemelerde görülecektir.
12. Gayrimüslim vatandaşlar Osmanlı topraklarında mülk edinebileceklerdir.
13. Gayrimüslimler eyalet meclislerine girmelerine müsaade edilecektir.

³¹ Muzaffer Sencer, "Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", *Amme İdare Dergisi*, C. 17, S.3, Eylül 1984, s.46.

³² Halil İnalçık, "Tanzimat Uygulaması ve Sosyal Tepkiler", *Belleten*, S.109-12, Ankara, 1964, s. 263.

³³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 208.

³⁴ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2000, s.19-23.

Yukarı kısımda görüldüğü üzere 1856 Islahat Fermanı ile birlikte gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına yeni haklar ve statüler verilmiştir. Verilen bu yeni haklar batının desteğini kazanmak, Avrupalı bir devlet sayılmaktır. Tanzimat Fermanında ilan edilen hakların Islahat Fermanı ile uygulamaya girmesi ile Müslüman tebaanın eleştirileri başlamıştır.³⁵

4. TANZİMAT DÖNEMİ YASALARA GÖRE GAYRİMSÜLİMLERİN HUKUKİ STATÜLERİNİN DÜZENLENİŞİ

Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrasında ki süreçte Osmanlı sultanı ve devlet erkânı tarafından çıkarılan yasalar ile birlikte gayrimüslimlere yönelik bir takım hukuki statülerde düzenlemeler yapılmıştır.

4.1. İdari Alanda Hukuki Statülerin Düzenlenmesi

1859 yılında Avrupalı devletler Osmanlı eyaletlerinde yeniden bir düzenleme yapılmasını istemiştir. 1860 yılında ise Avrupalı ve Osmanlı karma heyeti vilayetlerde denetimlerde bulunmuşlardır. 1860 yılında Kıbrıslı Mehmet Paşa söz konusu eyaletleri gezmiş incelemede bulunmuş, 1861 yılında ise Fuat Paşa tarafından söz konusu eyaletler gezilmiştir. Netice olarak 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi düzenlendi ve sonuç olarak eyaletlerde yeniden bir idari düzenlemeye gidilirken gayrimüslimlere eyalet meclislerine girme hakkı tanındı. Müslüman ve gayrimüslim halkın yönetime karılması sağlanmak istenmesinde ki asıl amaç içe batılı devletlerin baskısından kurtulmaktır.³⁶1864 yılında pilot olarak Tuna vilayeti seçildi. 1865 yılında ise genel bir nizamname ile tüm devlet içinde ki vilayetlerde meclisler kuruldu ve gayrimüslim halk yönetime dâhil oldu.

4.2. Hukuksal Alanda Statülerin Değişmesi

Tanzimat Fermanından sonraki süreçte hukuksal olarak Müslüman ve Gayrimüslimler arasında ki hukuksal eşitliği sağlamak amacı ile Nizamiye Mahkemeleri açıldı. Bu mahkemelerde Şer'i hukuka dayalı kurallar yerine modern hukuk kuralları uygulandı. Mahkemelerin açılmasında diğer bir neden ise yeni ilan edilen kanunların hukuki boyutunu Şer'i mahkemelerin yetmeyeceği konusudur.³⁷ Tanzimat'tan sonra ilan edilen 1840 tarihli Ceza Kanununda Osmanlı ülkesinde yaşayan tüm tebaa kanun önünde dini ayırım yapılmadan yargılanması usulüne geçilmiştir. 1840 tarihli Ceza Hukukunda Şer'i hukuk yanında modern hukuk kurallarına dayalı bir yargılama cezalandırma yöntemi benimsenmiştir. Kuruluştan itibaren devlet sınırları içinde yaşayan tüm unsurlar Ceza hukuku konusunda Şer'i hukuka tabi iken 1840 tarihli ceza kanunu ile birlikte Şer'i hukukun yanında tüm tebaa için geçerli modern hukuk kanunları oluşturulmuştur.³⁸

Gayrimüslimlere yönelik olan hukuksal değişimler sonrasında Şer'i mahkemelerin yanında modern hukuk kurallarına dayalı batı tarzı hukuk kuralları uygulamaya sokulmuştur. Bunun yanında devlet mahkeme sisteminde yeni düzenlemelere girmiştir. Fransız ceza hukuku ve ticaret hukukundan alınan kanunların Şer'i mahkemelerde uygulanmasının imkânsız olması nedeni ile karma mahkemeler ve modern mahkemeler kurulmuştur bu mahkemeler din ve milliyet esasına dayalı mahkemeler değildir.

4.3. Vergi Alanında Statülerin Düzenlenmesi

Tanzimat Fermanı ile birlikte vergi alanında da düzenlemeler yapılması gündeme geldiğinde en çok dikkat çeken durum ise Zimmi sözleşme ile alınan cizye vergisidir. Ferman ile kanun önünde ve devlet içinde tüm vatandaşlar eşittir ibaresi olması cizyeye gerek kalmadığı anlamı doğurmuştur. Fakat gayrimüslimlerin askerlik sorununun ortaya çıkması ile cizye alma uygulamasına devam edildi.³⁹ 1856 yılında ise gayrimüslimlere askerlik yükümlülüğü verilmesi söz konusu oldu fakat gayrimüslim ve Müslümanların karşı koyması ile askerlik hizmeti karşılığı olarak kelle başı her gayrimüslim erkekten cizye vergisi iltizam usulü ile toplandı.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte örfi vergilerin alınması durduruldu, Şer'i vergiler ise alınmaya devam etti. Gayrimüslimlerden alınan diğer bir vergi ise içki ve şarap üretimi vergisidir bu konuda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Gayrimüslimler ürettikleri içki ve şaraplarının değerinin %20 si vergi olarak verilmesi kabul edildi bunlara ek olarak yabancı gayrimüslim tüccarlar içinse ellerinde ki içkinin değerinin

³⁵ 1856 Islahat Fermanı için bkz: Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2000, Hıfzı Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 167.

³⁶ G. Bozkurt, age.,s. 111.

³⁷ G. Bozkurt, age.,s. 112.

³⁸ Rabia Beyza Candan, "1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Eskişehir 2015, s. 63.

³⁹ Halil İnalçık, agm.,s. 64-65.

%11-12 oranlarında vergi vermesi kabul edildi. 200 okkanın üzerinde olan tüm içki üretimleri vergilendirildi.⁴⁰

Tanzimat sonrasında en çok dikkat çeken konulardan biri ise cizye toplama konusu olmuştur. Eski sistemde cizyeler devlet tarafından görevlendirilmiş cizyedirler tarafından toplanması sağlamış toplanan cizyeler kelle başı olarak alınmıştır. Tanzimat ile birlikte ise cizye toplama işi patrikhane aracılığı ile tespit edilecek Vilayet Meclisi olan kocabaşılar tarafından toplanması kararlaştırılmıştı. Ancak bu iş için nitelikli eleman olmayışı sistemin sıkıntıya düşmesine neden olmuştur bu uygulama kısa zamanda terk edilmiştir. İstenilen fayda sağlanamayınca tekrar eski usule döndü. Eski uygulamaya göre ise İltizam usulüne geçilecek ve belli bir yerleşim 2 yıl için en fazla teklifi veren İltizama verilecektir

5. TANZİMAT DÖNEMİNDE MİLLETLERİN YENİDEN DÜZENLENMESİ VE MİLLET NİZAMNAMESİLERİ

5.1. Millet Nizamnamesi

Tarihi seyir içinde ise Nizamnamelerin oluşması ise 1856 Islahat Fermanının hazırlanması sırasında İngiltere, Fransa ve Avusturya devletleri Osmanlı Devleti içinde millet sisteminin yeniden düzenlenmesini istemeleri üzerine Nizamnamelerin oluşma süreci başlamış oldu. Burada dikkat çeken bir konu ise her dini cemaat gurubu kendi içinde komisyon kurarak, içişlerinde yönetimi sağlayacak olan nizamnameler oluşturacak ve Bab-ı Ali tarafından tasdik edilecektir.⁴¹

Oluşturulan nizamnameler cemaatlerin kendi komisyonlarınca oluşturulmuştur. Devletin vermiş olduğu haklar değil gayrimüslimlerin kendileri için belirlemiş olduğu kendi içişlerinde ki yönetim esaslarına yönelik olan esasların bütünüdür.

5.2. Millet Nizamnamelerin Niteliği

Millet Nizamnameleri ile dini gruplar içinde ki ruhban sınıflarının imtiyazları kısıtlanırken, laik sınıfın egemenliğini arttırılmıştır. Bu amaçla 1862 yılında Rum Nizamnamesi, 1863 yılında Ermeni Nizamnamesi, 1865 Yahudilere yönelik Millet Nizamnameleri oluşturulmuştur.

5.2.1. Rum Millet Nizamnamesi

Rum millet nizamnamesine göre Rum cemaatinin içişlerinde söz sahibi olacak olan iki meclis kurulacaktır. Bunlardan ilki 12 üyesi olan tamamen ruhban sınıfından oluşan Ruhani Meclis, diğer ikincisi ise yine 12 üyeden oluşacak olan Karma Meclisi olacaktır. Karma meclisin 12 üyesinden 4 üyesini Ruhani Meclis içinden piskoposlar oluşturacak, geriye kalan 8 üyesini ise laik üyelerden seçilecektir. Rum cemaat örgütlenmesinde üç temel organ vardır, Patrik-Ruhani Meclis- Karma Meclis oluşturmaktadır. Patrik cemaatin başında bulunan karma meclis ve ruhani meclisin seçtiği ve Bab-ı Ali'nin onayladığı kişidir. Patrik görev olarak Karma Meclis ve Ruhani Meclis ile birlikte millet idaresinin yönetimini sağlamaktaydı. Yetkilerin büyük bir çoğunluğu Patrik elinde tutulmuştur ve bu nedenle ilkel bir yönetim olarak kabul edilmiştir.⁴²

5.2.2. Ermeni Millet Nizamnamesi

Ermeni millet nizamnamesinde işleyişinde temsil esası ön planda olmuştur, İstanbul ve eyaletlerden seçim ile 140 üyeden oluşan Genel Meclis oluşturulmuştur. Oluşan meclis içinde 140 üyeden 20 üyesi sadece Ruhban sınıfını temsil eden üyeler olduğu için laik bir karakter sergilemiştir. 140 üyeli genel meclisin 80 laik üyesi ve 20 ruhban üyesi İstanbul'dan seçilmiştir geriye kalan 40 laik üye ise taşradan seçilmiştir. Ermeni Millet Nizamnamesi 1860 yılında hazırlandı ve Ermeni Patriği tarafından onayladı. 1862 yılında ise Osmanlı Bab-ı Ali'si tarafına sunulan nizamname padişah tarafından onaylanmıştır. Ermeni Millet Nizamnamesine göre patrik genel meclise karşı sorumludur ve genel meclis ile Ermeni milleti arasında ki bağı sağlamaktadır. Ayrıca Genel meclis içinden seçilmiş olan 20 üye tarafından Sivil Meclis kurulmuştur.⁴³

⁴⁰ Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1977, s. 23.

⁴¹ G. Bozkurt, age.,s. 170.

⁴² Cenk Reyhan, "Osmanlıda Millet Nizamnameleri", *Belgeler*, C. 17, S. 31, T.T.K Yayınları, Ankara, 2007, s. 43.

⁴³ Fehmi Akın, "1863 Tarihli Nizamname-i Millet-i Ermeniyan Bağlamında Osmanlı Devletinin Ermenilere Yönelik Tutumu", *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, II. Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler 22-24 Mayıs 2008*, Ed. M. Hülagü, Ş. Batmaz, G. Alan, C. 1, Kayseri, 2009, s. 169.

5.2.3. Yahudi Millet Nizamnamesi

Yahudi Millet Nizamnamesi Rum ve Ermeni nizamnameleri gibi beklenen bir merkezi yönetim ve birlik sağlayamamıştır. Bunun için gösterilen en temel neden ise Yahudi cemaatleri içinde İstanbul dışında bulunan havraların kendi hahamlarını seçmeleri ve taşralarına yönelik olan cemaatlerde her taşra cemaatinin kendi yerel örgütlenmesini merkez olan İstanbul'dan bağımsız olarak yapmasıdır. İlan edilen nizamname bir taşra örgütlenmesi sağlayamadığı gibi sadece var olan genel meclis İstanbul'u temsil etmekteydi.

5.2.4. Millet Nizamnamelerinin Gayrimüslimler ve Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları

Osmanlı toplumunda var olan dağılmanın önüne geçmek ve dış devletlerinin bir baskı ürüne olarak ortaya çıkmış olan "Millet Nizamnameleri" Osmanlı devleti gayrimüslim tebaayı kendine bağlama amacına yönelik bir politika izlemiştir. Osmanlı devlet yönetimi kabul gördüğü Ermeni, Rum ve Yahudi millet nizamnameleri ile Müslüman ve gayrimüslim tebaayı eşit olarak görmüştür ve Osmanlıcılık doktrinine uygun olarak yönetime katılmasını amaçlamıştır bunun sonucu olarak da milletler üzerinde ki ruhban sınıfı etkisini azaltma ve laik yönetimler oluşturma gayesi taşımaktadır.⁴⁴

Ermeni Nizamnamesi, Rum Nizamnamesi ve Yahudi Nizamnamesi ile birlikte patriğin veya hahamın ataması ve onaylanması Osmanlı padişahına bağlı olsa da gayrimüslim olan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler hukuksal açıdan ve yönetim açısından geniş haklar ve imtiyazlar kazanmışlardır. Nizamname ile Ermeniler Genel Meclis içinden seçilen 20 kişilik Sivil Meclis ile sağlık, eğitim, vergi, vakıflar ve kısmen de olsa yargılama konusunda nizamnamenin vermiş olduğu haklar uyarınca kendi kurdukları komisyonlarda kendi kararları doğrultusunda işlerini yürüteceklerdi.⁴⁵ Rumlar aynı şekilde kendi içlerinde ki sorunları kendi kurdukları komisyonlarda çözeceklerdir. Bununla birlikte ise Ermeni, Rum ve Yahudi toplumu Osmanlı millet sisteminde geniş hukuki ve yönetsel bir statü elde etmiştir.

Devletin azınlıklar üzerinde geniş bir Âdem-i Merkezîyetçilik kurma ideali ve politikası istediği doğrultuda şekillenememiştir. Bir arada tutulmak istenilen toplumların farklı kültürlere ve farklı tarihi geçmişlere ait olması nedeni vardır ayrıca 1789 Fransız devriminin milliyetçilik ve ulusçuluk fikirleri millet sisteminin din esaslı üzerinden kurulması fikrini yıkan önemli bir etken olmuştur.

Millet Nizamnameleri ile milliyetçilik çağında Osmanlı Devleti içinde yaşayan gayrimüslim azınlıkların kendi içlerinde bağımsız olmaları ve kendi anayasalarına sahip olmaları üzerlerinde ki devlet etkisinin zaman içinde yok olmasına sebebiyet vermiştir. Sonuç olarak Rum ve Ermeni cemaatleri 19. Yüzyılın ortaları ve sonlarına doğru bağımsızlığını ilan etmişlerdir.

6. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1876-1913) GAYRİMÜSLİMLERLE İLGİLİ GELİŞMELER

6.1. 1876 Kanun-i Esasi'de Gayrimüslimler

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde yönetim alanında büyük bir değişime gidilmiştir. Mutlak monarşinin yerine Meşruti Monarşiye dayalı yönetim tarzı benimsenmiş. Mutlak güç olarak kabul edilen sultanın yanında danışma meclisi ve yürütmeden sorumlu olan Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi açılmıştır.

Burada esas olan konu ise gayrimüslimlerin Osmanlı tarihinde ilk defa genel ülke yönetimine dâhil olmaları konusudur. 1877 yılında ülkenin dört bir yanından gelen gayrimüslim ve Müslüman Osmanlı tebaası ilk meclisi oluşturmuşlardır, kurulan meclis içerisinde ise Müslümanların yanında gayrimüslimlerde yüksek bir oranda temsil edilmiştir.⁴⁶ 1876 tarihli Kanun-i Esasi de tüm Osmanlı vatandaşları Tebaa-i Osmaniye sayılmış ve kanun önünde tüm Osmanlı vatandaşları eşit sayılmıştır, din ve ibadet özgürlüğüne atıfta bulunulmuştur, Türkçe dilini bilme şartı ile birlikte devlet tebaasından her vatandaşın işe girmesine hak tanınmıştır.⁴⁷ Kanun-i Esasi de belirtilen mebus seçimleri konusunda her hangi bir din ve milliyet vurgulanmamıştır. Mebus olarak seçilecek kişilerin 30 yaşında olması, Türkçe bilmesi, var olan işinden ayrılmış olması ve hür özgür olması şartı sunulmuştur, bu netice ile de Kanun-i Esasi'de Gayrimüslim

⁴⁴ Cenk Reyhan, agm.,s. 44.

⁴⁵ F. Akin, agm.,s. 170.

⁴⁶ İrem Karakoç, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Yürütme Organı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 8, İzmir, 2006, s. 126.

⁴⁷ Müzehher Yamaç, "İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasi)", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2014, s. 60.

Osmanlı vatandaşlarının meclise girmesinde bir sorun görülmemektedir.⁴⁸ 20 Mart 1877 yılında açılan Meclis-i Mebussan'a 46 Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı girmiştir.

6.2. İttihat ve Terakki Dönemi Gayrimüslimlerle İlgili Gelişmeler

İttihat ve Terakki yönetiminin ilk yıllarında ve II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında 1839-1856-1876 yıllarında gayrimüslimlere verilen hukuki statüler ve ayrıcalıklar devam niteliği göstermiştir. Cemaatlerin liderleri bulunduğu cemaatlerin temsilcisi olmaya devam etmiş bunun yanında cemaatler tarafından kurulmuş olan meclislerin varlığına da dokunulmamıştır.⁴⁹ Ancak daha sonraki süreç içinde önemli ittihatçılar arasında din ve mezhep farkı olmayan bir millet sistemi oluşturulması fikri ortaya atılmıştır. Ortaya çıkan bu fikir başta Rum Patrikhanesi olmak üzere diğer gayrimüslim unsurları rahatsız etmiştir.

17 Aralık 1909 günü tekrar açılan meclis içinde 1877 de açılan mecliste olduğu gibi gayrimüslimlerde yer almıştır. Ayrıca bu dönemde kurulan siyasi partiler içinde gayrimüslim unsurlar bulunmuştur.

1876 Kanun-i Esasi'de yapılan bazı değişiklikler ile birlikte Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın mezhepsel olarak ortaya çıkmış olan imtiyazların korunacağı temin edilmiştir.⁵⁰ 1909 tarihli anayasada değişim ile birlikte 8.-17.ve 20.maddelerde vatandaşlar arasında ki eşitliğe vurgu yapılmıştır.

- Madde 8: Osmanlı Himayesinde yaşayan tüm tebaanın din ve mezhep ayrılığı olmadan Osmanlı devletine tabir olacaktır.
- Madde 17: Tüm Osmanlıların kanun önünde din ve mezheplerle ilgili konuları hariç, ülkenin diğer hak ve vazifeleri yönünden birbirine eşit oldukları
- Madde 20: Fertlerin mali yönden güçleri oranında yükümlülüklerine tabi kılınacaktır.

Osmanlı Devleti'nde yukarıda ki üç madde içlerinden en dikkat çekini 17.madde olmuştur, devlet bu maddede söz edilen eşitlik uyarınca 1909 yılında gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını askere almaya başlamıştır.⁵¹

İttihat ve Terakki iktidarının ana fikri 1909 yılında dağılmayı engellemek amaçlı olarak merkezîyetçi bir yapı kurmaktır, merkezi yapılanmanın en üst seviyesine gelerek standart esaslara dayalı bir yönetim tahsis etmektir bu fikir içinde reformlar düzenlemişlerdir Osmanlıcılık fikri ve Âdem-i Merkezîyetçilik ön planda olmuştur. İttihat ve Terakki politikaları yönetimde iç çekişmeler ve yaşanan siyasi bulanımlar sonucu pek uygulanamamıştır. Bunlara ek olarak İttihat ve Terakki yönetimi iktidarının ilk yıllarında gayrimüslim halklarında kapsayacak olan bir Osmanlıcılık fikri esasına dayalı bir yönetim fikri tahsis etmek isterken, 1913 sonrası dönemde bu fikrin yerini Türkçülük fikri ve esasları almasıyla devletin ve gayrimüslim unsurların kopukluğu başlamıştır.⁵²

7. SONUÇ

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren tarihi süreçte gayrimüslimlere yönelik olarak birçok kanun ve hukuki politikalar oluşturmuştur. Kuruluşun itibaren süreçte gayrimüslimlerin hukuku zimmi sözleşme ile güvence altına alınmıştır. Zimmi sözleşme ile gayrimüslimler vergi ve haraç verip İslam devletinin egemenliğinde yaşamışlardır. Gayrimüslimlerin hukuksal olarak kendi içlerinde dava ve sorunlarında örfi olan konuları kendi mahkeme ve örfleri ile çözerken, Şer'i konularda ise şeriat mahkemeleri devreye girmektedir.

Hukuksal olarak bakıldığında ise Osmanlı ülkesinde yaşayan tüm unsurlar Şer'i hukuka karşı yükümlüdür. Devletin zaman içinde genişlemesi ile birlikte ülke içinde gayrimüslimlerin sayılarının artması ile birlikte, yeni kanunlar hazırlanmıştır. Devlet içinde gayrimüslim reayanın belli hukuki statüleri vardır bu statüler devlet idaresi tarafından verilen hakların temel bütünüdür.

Kuruluş ve yükselme dönemlerinde gayrimüslimlere yönelik herhangi bir sorun yoktur. Devletin temel politikasına göre gayrimüslimlerin hayat yaşayış standartları belirlenmiştir bu doğrultuda sürmektedir. Osmanlılar Gaza ve Cihat Politikası ile ele geçirilen topraklarda hoşgörü politikasına uygun olarak fetih edilen bölgelerde yaşayan gayrimüslim halkların mahalli ve örfi idarelerine müsamaha göstermişlerdir. Rumeli fetihleri sırasında sırasın da ele geçirilen pek çok yer ve bölgenin idaresi yerel gayrimüslim yöneticilere bırakılmıştır. Gayrimüslim yönetici tarafından yönetilen bir bölgede uygulamada geçerli olan

⁴⁸ M. Yamaç, agm.,s. 62.

⁴⁹ G. Bozkurt, age.,s. 196.

⁵⁰ Halil Şimşek, "İttihat ve Terakki Yönetimi ve Gayrimüslim Cemaatler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Y. 12, S. 16, Bahar 2014, s. 183.

⁵¹ G. Bozkurt, age.,s. 201.

⁵² Hasan Tamer Kerimoğlu, *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Rum Politikası 1908-1914*, Doktora Tezi, İzmir 2008, s. 21.

örfi ve mahalli hukuk kuralları uygulanmıştır. Osmanlı hukukuna tabi olan gayrimüslimlere evlenme, boşanma, miras gibi kendi iç meselelerinde ki konularda kendi örfi hukuklarını uygulama fırsatı tanınırken, hukukun diğer bir boyutu olan ceza hukuku konusunda ise ülke içinde yaşayan tüm fertler din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın Şer'i hukuk kanunları önünde yargılanmıştır. Fakat Şer'i hukukun karara bağlayamadığı konularda ise başvuru yolu örfi hukuk kuralları olmuştur. Özetle denilebilir ki Klasik dönemde var olan gayrimüslimlere yönelik hukuk sisteminde bir aksaklık söz konusu değildir, gayrimüslimlerin kendilerine has olan statüleri belirlenmiş ve uygulanmaktadır.

18. yüzyıla gelindiğinde gayrimüslimler Osmanlı toplumu içinde bir sorun olmaya başlamıştır. Müslüman fertlerin gayrimüslim fertlerden daha imtiyazlı durumda olmaları ve gayrimüslimlerin ise devlet yönetiminde haklarının olamaması sorunları ile ortaya birtakım sorunlar çıkacak ve daha ilerleyen süreçlerde ise Avrupalı devletlerin gayrimüslimler üzerinden üzerinde Osmanlı iç işlerine karışması söz konusu olacaktır.

Fransız İhtilalinin etkisi ile tüm Dünya'da yankı uyandıran ve çok uluslu imparatorlukları derinden etkileyen devrim sonrası yayılan milliyetçilik, ulusçuluk ve bağımsızlık fikirleri kısa zamanda Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslim gruplar üzerinde de etkiler uyandıracaktır. Osmanlılar devrimin siyasi ve politik fikirlerine karşı gayrimüslimlere yönelik bir dizi ıslahatlar üzerine yoğunlaşacak ve ilan edeceklerdir. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanları ile kanun önünde ve ülke sınırları içerisinde yaşayan tüm fertleri din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın eşit hale getirmiştir. Tanzimat ve Islahat fermanının ilan edilmesinde ki diğer bir neden ise Avrupalı devletlerin sürekli olarak gayrimüslimleri öne sürerek devletin içişlerine karışmasını önlemek fikridir.

Hukuki açıdan 19.yüzyılda gayrimüslim tebaa ile Müslüman tebaa eşit sayılsa da ortaya çıkan ıslahatlar karşı Müslüman tebaada eleştirileri maruz kalmıştır. Gayrimüslim tebaaya verilen geniş hak ve statüler ile birlikte devlet içinde kendi öz yönetimlerini kurma hakkı tanınmıştır. Geçmiş dönemlerde tamamı ile devlet kontrolü altında olan gayrimüslim azınlıklar nizamnameler ile kendi meclislerini kurarak içişlerinde serbest bir hal almışlardır.

Milliyetçiliğin ve ulusçuluk akımlarının zirvede olduğu bir çağda gayrimüslim unsurlara verilen kendi öz yönetim hakları bağımsızlık yollarında almış oldukları ilk kazanımları olmuştur. Bunlara ek olarak ise Avrupalı devletler için gayrimüslimlerin Osmanlı devleti içinde ki durumları Osmanlı devletinin bir iç meselesi olmaktan çıkmış ve uluslararası bir sorun olarak kabul görmüştür. Osmanlı Devleti'ni 1856 Islahat Fermanına iten nedenlerin başında ise 1856 Kırım savaşında Fransa, İngiltere, Avusturya devletlerinin yapmış oldukları yardımlara karşılık olarak gayrimüslimlere yönelik ıslahatlar istemeleri olmuştur. Dış politikada taviz veren devlet Avrupalı devletlerin desteğini almak için gayrimüslimlere yönelik ıslahat girişimlerinde bulunmuştur.

Son olarak diyebiliriz ki devlet kuruluşunda ve yükselişinde kendi politikaları esasınca bir gayrimüslim politikası izlerken 18. Ve 19. Yüzyıllarda ise batının isteği tarzda bir politika izlemiştir.

KAYNAKÇA

Akın, Fehmi, "1863 Tarihli Nizamname-i Millet-i Ermeniyân Bağlamında Osmanlı Devletinin Ermenilere Yönelik Tutumu", *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, II. Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler 22-24 Mayıs 2008*, Ed. M. Hülagü, Ş. -Batmaz, G. Alan, C. 1, Kayseri, 2009.

Amir, Abdülaziz, *Alternatif Aile Hukuku*, Mektup Yayınları, İstanbul, 1999.

Aydın, Akif Mehmet, *Osmanlıda Aile Hukuku*, M.Ü İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.

Aydın, Mehmet Ali, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

Bozkurt, Gülnihal, "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüsü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 4, İzmir, 1988.

Bozkurt, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, T.T.K Basımevi, -Ankara, 1989.

Candan, Rabia Beyza, "1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Eskişehir 2015.

- Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi --Yayınları, Konya 1988.
- Demir, Özge, “İslam Hukukunda Zimmet Sözleşmesinin Hukuki Kapsamı ve Osmanlı Devletinde Görünümü”, *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.72, S.1, İstanbul, 2014.
- Esirgen, Seda Örsten, “ Osmanlı Ceza Hukukunda Zimmiler”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 5.
- Ferruh, Ömer, *İslam Aile Hukuku*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Fındıkoğlu, F. “Tanzimat Dönemi Reformları”, *Tanzimat I*, C. 1, İstanbul, 1940.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *Tanzimat'ta İctimai Hayat*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
- İnalcık, Halil, “ Tanzimat Uygulaması ve Sosyal Tepkiler”, *Belleten*, S.109-12, Ankara, 1964
- İnalcık, Halil, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, C. 28, S.112, Ekim, 1964.
- Karakoç, İrem, “1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Yürütme Organı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi -Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 8, İzmir, 2006.
- Kayna, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, T.T.K Yayınları, Ankara, 2010.
- Kerimoğlu, Hasan Tamer, *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Rum Politikası 1908-1914*, Doktora Tezi, İzmir 2008.
- Koç, Yunus, Tuğluca, Murat, “ Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, C. 1, S. 2, Güz 2006.
- Konan, Belkis, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir ----- Değerlendirme”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.65, Ankara, 2015.
- Konan, Belkis, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM Dergisi*, C. 29, S. 42, Bahar 2011.
- Ongan, Halit, *Ankara'nın 2 No'lu Şer'iyeh Sicili*, T.T.K Basımevi, Ankara, Kasım 2013.
- Ongusu, Alkım Handan, “Tanzimat ve Amillerine Bir Bakış”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
- Özçoşar, İbrahim, “Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 7, Diyarbakır, 2003.
- Reyhan, Cenk, “Osmanlıda Millet Nizamnameleri”, *Belgeler*, C. 17, S. 31, T.T.K Yayınları, Ankara, 2007.
- Sencer, Muzaffer, “Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel - Gelişmeler”, *Amme İdare Dergisi*, C. 17, S. 3, Eylül 1984.
- Şimşek, Halil, “ İttihat ve Terakki Yönetimi ve Gayrimüslim Cemaatler”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y. 12, S. 16, Bahar 2014.
- Veldet, Hıfzı, “ Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
- Yamaç, Müzehher, “İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasi)”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2014.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2000.
- Pakalın, Zeki, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1977.